

Deltagande demokrati konferens, Caracas, november 2005

ARBETARE UTAN CHEF

Claudia Acuña

Journalist

www.lavaca.org

I stället för att tala om ekonomi föreslår jag att vi byter ämne: Låt oss tala om kärlek

Förslaget kan tyckas snurrigt, men det kommer inte från mig utan är utgångspunkten för en essä av sociologen Zygmunt Bauman under rubriken *Flytande kärlek*. och kan tjäna som förevändning för att göra oss kvitt de synsätt som marknadskapitalismen tvingat på oss i alla upptänkliga sammanhang, särskilt när intresset är som störst att kolonisera något begrepp.

I sin bok om kärleken krossar Bauman en rad trollformler i hela den teoretiska apparat som används för att mäta i vilken utsträckning ett ekonomiskt projekt är framgångsrikt eller misslyckat. Deras enda uppgift är att ta tempen på konsumtionen, det vill säga den hastighet med vilken pengar byter ägare, utan att berätta något om hur och varför.

För att göra oss en föreställning om Argentinas komplicerade ekonomi måste vi mäta pengarnas omlopp med andra måttstockar. Till exempel:

- År 1974 var det allra rikaste befolkningsskiftet 12 gånger rikare än det allra fattigaste.
- År 2003 hade klyftan vuxit till 50 gånger.
- Detta har bland annat inneburit att det stora folkflertalet överfört motsvarande 15 miljarder dollar om året till de allra rikaste.

Om vi sedan sätter in dessa siffror i sitt sammanhang, ser vi att överföringen till att börja med skedde när vi levde under statsterrorism, det vill säga under pistolhot, och sedan när vi haft marknadsterrorism och redan svaga demokratiska institutioner börjat vittra sönder.

Så har det gått till i Argentina när först människorna försvunnit.

Och sedan pengarna.

Bokstavligen.

Det första folkmordet går under samlingsnamnet "30.000 försvunna".

Det andra folkmordet kallas "lilla kohagen" av skojfriska ekonomer.

Bauman berättar i sin bok om hur det varit möjligt att härda ut i så många årtionden av dödande och utslagning. Det har skett med hjälp av något han kallar för "den moraliska ekonomin". Med det menar han de otaliga transaktioner som försiggår tack vare ett nät av solidaritet och kamratskap som växer fram, plus alla de redskap som vi kvinnor och män på jorden tvingas uppfinna för att slippa bli utrotade.

Om detta handlar de argentinska fabriker som tagits över av sina anställda.

Att mäta resultaten av eller lärdomarna från dessa fabriker med samma måttstock som vi använder för att mäta konsumtionssamhällets marknadskapitalistiska produktion vore helt

missvisande, dels därför att vårt synsätt och våra slutsatser skulle snedvridas, och dels därför att styrkan i detta projekt ligger just i det som avslöjas: Finns det något som marknadskapitalismen inte tål, så är det en människa utan chef. Det gäller nu att förstå på vilket sätt projektet utmanar makten.

För att slippa arbetslöshet och svält har de argentinska lönearbetarna skapat en avancerad teknologi. Med teknologi avses här det klassiska begreppet ”all systematisk kunskap som kan mångfaldigas”. På så sätt har vi under loppet av knappt två år kunnat se hur det ena efter det andra av totalt 161 företag lyckats kopiera en formel som arbetarna själva har sammanfattat i orden ockupera, göra motstånd, producera. Med hjälp av denna formel i tre ord har man här lyckats återställa och använda ett industri- eller serviceföretags produktionskapacitet i demokratiska former. I ett vidare perspektiv är det en metod för att främja alternativ grundade på självstyre, demokrati och gemenskap. En föregångare är de jordlösas rörelse i Brasilien.

På de övertagna fabriker innebär denna formel också att man återupprättar ett begrepp som marknadskapitalismen sett till att avskaffa, nämligen arbetskraftens värde. Att omvandla arbete till kapital är nyckelbegreppet i denna process som inte bara omfattar de företag som arbetarna tvingats ockupera, utan går mycket längre än så. Från 2001 fram till september 2004 bildades bara i Buenos Aires 290 arbetskooperativ med över 2,500 jobb. De är frukten av denna formel och dess lärdomar.

Vilka är då lärdomarna?

Till att börja med måste vi inse att i den globala kapitalismens tidevarv, så är makten inte längre en specifik plats utan en kapacitet.

Bauman definierar makten så här:

”Makten är den penna som skiljer det tillåtna från det otillåtna. Rätten att rita gränsen mellan tillåtet och otillåtet tvång är det första målet i varje kamp om makten.”¹

Hjältarna i den här historien har lyckats lägga beslag på pennan och skriva sina egna villkor för vad som är tillåtet.

Här ryms en spänning som i de flesta fall finns kvar och kommer till uttryck i varje återtagen fabriks rättsliga ställning. Bara några få fabriker har löst problemet genom något slags ersättning till de gamla ägarna och på så vis lyckats reglera ägandeförhållandena. Men det stora flertalet lever kvar i ett rättsligt limbo, till exempel Zanón-fabriken, där man flera gånger har lyckats slippa bli vräkta tack vare det starka stöd man fått från lokalsamhället. Vid andra fabriker, till exempel Brukman, har man blivit vräkt tre gånger och fört en hård motståndskamp. Domaren som handlagt konkursmålet väckte åtal mot de gamla ägarna och Buenos Aires’ stadsfullmäktige gav order om expropriering, sedan man granskat den plan för omstart som arbetarna lagt fram. I några enstaka fall, har man tack vare påtryckningar från rörelsen och ett antal lagstiftare lyckats få till stånd övergångslösningar, till exempel expropriering av fastigheter och maskiner på två eller fem år.

De rättsliga procedurerna är mycket omfattande och föränderliga. Normalt sett börjar arbetarna hela förfarandet med att lägga offert på förhyrning av fabriken. De hade då noggrant läst in sig på Konkurslagen, som stadgar att samtliga instanser måste prövas för

---

¹ Zygmunt Bauman, *La sociedad sitiada*, (“Det belägrade samhället”, ö.a.) Fondo de Cultura Económica.

att trygga att fordringsägarna får betalt. Därefter begär man expropriering av maskinerna och slutligen driver man frågan om expropriering av äganderätten, vilket bara kan ske i enlighet med en särskild lag. Därför är det hela inte längre avhängigt av domaren i målet utan av de lokala politiska församlingarna, där arbetarna utövar direkta påtryckningar, som går så långt som till att slå läger utanför ledamöternas kontor, klädda i overall och omgivna av sina familjer.

Hittills har flertalet fabriker överlåtits preliminärt till arbetarna. Så länge det saknas politisk vilja att skapa ett effektivt, övergripande och bestående verktyg, så kommer kampen att drivas i rond efter rond, fabrik efter fabrik och instans efter instans. I det avseendet har ingenting ändrats under de två år som Kirchner regerat. Hoten om vräkning fortsätter, liksom manövrerna för att stänga fabriker som de anställda själva driver med framgång, till exempel Bauern Hotel, som man försökte stänga tre gånger under 2005. Makten är inte redo att släppa pennan ifrån sig.

För den vacklande argentinska demokratins svaga institutioner utgör dessa fabriker ett politiskt och socialt dilemma, som de inte vet hur de skall hantera. Hittills har åtgärderna varit preliminära och tvingats fram av ihärdig kamp, välgrundade krav och de uppenbart olagliga förhållanden som givit upphov till kraven, plus en totala avsaknad av åtgärder för att verkligen skapa jobb. Det har alltså varken varit tjänstemän eller domare eller experter som lärt dessa lönearbetare att inte bara föra fram sina krav klart och tydligt utan att också komma med lösningar för att lugna tjänstemännen med flera. Och det som lett fram till utvägar ur trångmålen har varit de egna erfarenheterna.

Kanske kan upprinnelsen spåras tillbaka till ett av de första exproprierade företagen, slakteriet Yaguané som ägdes av Alberto Samid, en man som stod nära den förre presidenten Menems kretsar och som stått inför rätta för att ha lurat skattemyndigheterna på miljontals pesos. Slakteriet arbetade sig upp till en ledarposition bland köttexportörerna, men arbetarnas löner räckte knappt till mat för dagen. Man begick ett stort misstag: När äganderätten överläts juridiskt, fick man också ärva skulder i miljonklassen, som man blev tvungen att betala av till sista öret.

För att slippa den sortens kvarlåtenskap har arbetarna hittat på en annan lösning, nämligen att gå samman i arbetskooperativ.

Vad är vitsen med arbetskooperativ?

För det första så har man på juridisk väg sett till att det tydligt framgår att den som skall stå för skulder, lagöverträdelse och påföljder är de gamla ägarna och inte det nya bolaget, som har till uppgift att åter få igång produktionen.

En annan poäng är att kooperativen erkänner arbetet som tillräckligt kapital för att starta ett företag.

Det ursprungliga motivet var dock praktiskt: Att bilda ett bolag i Argentina kostar minst 300 dollar. Att formellt registrera ett arbetskooperativ kostar bara 30 dollar.

Den andra lärdomen vi kan dra är att man ingenting förmår ensam. Rörelsen har visat att det går att födas och växa bara genom att drivas av nöden och övertygelsen hos var och en av medlemmarna. Här ligger styrkan och begränsningen. Det är alltså inte bara utsikten att kunna placera sig i en kedja i produktionen av varor eller tjänster som bestämmer kooperativens framtid utan också deras förmåga att vinna uppslutning från alla de olika

personer och intressen som sammanbor inom ett produktionsföretag. Här gäller det inte bara att kunna producera varor utan framför allt att skapa relationer som blottlägger eller gör slut på förtryck, splittring och till och med vanmakt.

I arbetskooperativens ursprungliga stadgar, framför allt i två bestämmelser som rör intäkterna, kan vi se avtryck av pennan som knyckts från makten. Här talas inte längre om löner utan om fördelning. Allmänt sett finns en tendens till jämlik fördelning, även om man i vissa fall slår fast olika nivåer allt efter ansvar. I praktiken och särskilt under de första månaderna av driften, är intäkterna måttliga, fördelas pengarna efter vissa prioriteringar: antal barn, möjlighet till försörjning med andra inkomster, ålder med flera faktorer. Här är det uppenbart hur den mänskliga faktorn i fördelningen av intäkterna är resultatet av mycket god kännedom inte bara om människorna, utan också det som människorna satt på spel, när man trotsat maktens påbud.

Den andra bestämmelsen rör stängning av ett kooperativ. Vid nedläggning är hela kooperativet skyldigt att först betala sina skulder och sedan överlämna det som finns kvar till en allmännyttig organisation. Eftersom dess enda syfte är att skapa jobb, så får den som inte arbetar ingenting. Enligt samma princip så tillhör det som blir kvar av ett kooperativ inte någon, om kooperativet slutar producera.

Gällande argentinsk lagstiftning stadgar att alla arbetskooperativ skall utse en styrelse bestående av en ordförande, en vice ordförande och en kassör. Oftast har stadgarna dock formulerats så att utnämningarna sker på obestämd tid och kan upphävas automatiskt genom att stämman helt enkelt beslutar detta. Därför är stämman högsta styrande organ och kan sammankallas när som helst. Vid många stämmor finns det inte ens någon dagordning, utan vem som helst kan ta upp en fråga och de andra måste lyssna på honom, och på sätt diskuteras strategier och beslut, räkenskaper och balansräkningar och juridisk taktik. Vid behov anlitas rådgivare (advokater, ingenjörer, revisorer) som förklarar tekniska frågor, men därefter tas beslut antingen genom konsensus eller handuppräkning.

Visserligen har de flesta företag konstituerat sig som arbetskooperativ, men när rörelsen var som intensivast ställdes en del krav på förstatligande med arbetarkontroll. Den linjen drevs dock mycket hårdare utanför än inom rörelsen, eftersom förstatligande visade sig vara något mycket utopiskt i en stat som i bästa fall ser ned på kooperativen. Hittills har vi haft två fall.

Det ena är Medrano-kliniken, som i december 2003 togs över av staden Buenos Aires. Kliniken hade då varit ockuperad i två år och var i perfekt skick. Stadens styre gick med på att ta över ansvaret och efter att inte ha lyft ett finger på flera månader, beslöt man att de anställda skulle delas upp på olika statliga institutioner. Kliniken är fortfarande stängd, trots att man lovat öppna ett äldreårdscentrum där.

Det andra exemplet är Hotel Nogaró i San Juan-provinsen, som under nära två år drevs av ett arbetskooperativ, till dess att provinsstyret beslöt gå in. Man anställde medlemmarna på sex månader, och beslöt sedan ta in anbud för att lägga ut entreprenad på ett privat företag.

Så snart kooperativen har satt igång produktionen, måste man analysera från fall till fall om de bär sig ekonomiskt eller ej. I princip beror det på utgångsläget. I många fall förskottar kunden det kapital som behövs för att kooperativet skall kunna köpa råvaror att utföra beställningen med. Det här alternativet utformades för att komma runt bristen på krediter och finansiering. På det viset har man lyckats få dessa företag att producera av egen kraft, trots de svårigheter det innebär att inte ha kompetens inom administration eller handel, och trots misstro från de gamla kunderna och trakasserier från polis och rättsväsende. Med tiden har en del företag lyckats exportera eller bli marknadsledande, medan andra står och stampar på samma fläck.

I vilket fall som helst har arbetarna genom sina erfarenheter av arbetarstyre kunnat kartlägga de verkliga anledningarna till att deras företag gått i konkurs. Och man har dragit slutsatsen att det som sänker företagen är arbetsgivarkostnaderna.

Arbetsgivarkostnaderna är inte bara den stora bit av kakan som cheferna tar för sig utan också alla de utgifter som produktionen måste täcka: höga löner och bonus till företagsledarna, provisioner, reseersättningar, chaufförer och pengar till konsultfirmor för att göra justeringar som ofelbart pekar ut arbetskraftskostnaden som ansvarig för underskottet.

Med hänsyn till sin sköra rättsliga status har en del fabriker efter övertagandet tagit efter banbrytaren IMPAs erfarenhet och inrättat kulturcentra för lokalsamhället i lediga utrymmen. IMPA gjorde detta som ett slags självförsvar. Man hotades av tvångsvräkning och öppnade portarna för teater, video, kurser, stöd till skolundervisning och föredrag, det mesta gratis, som sköttes av studenter eller medlemmar i kvartersföreningar. På så sätt såg man till att det fanns folk inne i fabriken kvällar och helger, när man var som sårbarast. Tack vare påtryckningar på staten har man nu lyckats få officiellt godkända skolor installerade, där undervisningens inriktning är kopplad till produktionsenheten.

Detta har varit den tredje lärdomen: Varje återtagen fabrik vet att dess överlevnad är beroende av de nätverk man lyckas bygga upp till det omgivande samhället. Grunden för försvaret är arbetarnas övertygelse, men också det stöd man lyckas vinna bland invånare, kvartersföreningar, MR-organisationer och partier, i nu nämnd ordning. De få partier som har närmat sig för att stödja dessa projekt har haft ett spänt förhållande till dem, vanligtvis betingat av ett behov av att kontrollera dem eller reducera deras krav till enkla paroller. Befolkningen och kvartersföreningarna har däremot uppträtt mycket solidariskt och spelat en nyckelroll när förtrycket har satt in. Som exempel kan vi nämna Chilavert-tryckeriet, som polisen spärrade av. Tryckeriet fick i hemlighet en beställning för att trycka upp en bok som skrivits av kvartersföreningarna. Boken framställdes i tysthet, men det gick inte att ta ut den ur tryckeriet utan att riskera att den togs i beslag. En granne kom med lösningen: Man öppnade ett hål i väggen mellan tryckeriet och hans vardagsrum och langade över de två tusen exemplaren. Vad fick grannen bortsett från ett hål i väggen? Bauman känner honom inte, men syftar tveklöst på honom när han beskriver hur oändligt mycket moralen betyder i detta slags ekonomi.

Så har pennan undan för undan strukit över saker som makten ansett som ovedersägliga sanningar:

- 1) Privategendomen måste till varje pris stå över allt annat.
- 2) Staten är enda möjliga instans för att lösa sociala konflikter.
- 3) Det måste finnas en klass av verkställande direktörer för att organisera produktionen.
- 4) Individualismen som överlevnadskultur.

Varje gång som arbetarna berättar om sina projekt kan vi konstatera att ingen av ovannämnda saker är nödvändiga. I Grissinópolis-fabriken, för att nämna ett exempel, påpekade en av arbetarna att det besvärligaste inte var att göra motstånd på gatan, stå ut med att vara hungrig, trotsa polisen, diskutera med domaren eller beveka tjänstemännen. Störst besvär hade han med att övertyga sina kamrater om att de var fullständigt kompetenta att sätta igång produktionen i fabriken. ”Dom trodde jag var galen.” När maskinerna till slut började gå igen, tog de till lipen och omfamnade honom.

Att vara sin egen chef gav dem en annan egenbild.

De insåg att de aldrig skulle bli samma människor igen.

Ur marknadssynpunkt är Grissinópolis inte något framgångsrikt företag. Man klarar med svårighet men med stor värdighet de begränsningar det innebär att inte ha tillgång varken till ny teknik, krediter eller statliga åtgärder. Begränsningarna har tveklöst bestämts av människor som bara fäster avseende vid siffror och inte har minsta intresse av att uppmuntra fabriken verkliga potential, som är en erfarenhet att föra vidare, en utopi som de förverkligat.

I Argentina finns det idag över 20.000 arbetare som liksom de på Grissinópolis organiserar sin egen produktion. Till en början gick de samman i förskräckelsen, men nu förenas de i en kamp där de gör vad de kan, men framför allt vad de önskar. Där ligger deras verkliga makt och främsta tillgång.

I en gammal bok i arbetsrätt försäkrar den franske experten Alain Suiot att den första betydelsen i ordet arbete går tillbaka till kvinnans födslovärkar, där smärta och skapande blandas och som rymmer människoödet själva gåta².

Man skulle kunna säga att arbetarna på de återtagna fabriken i Argentina redan har sin historia skriven:

“Samhällets splittring i en liten, övermåttan rik klass och en stor, egendomslös lönarbetarklass resulterar i att detta samhälle kväves av sitt eget överflöd, medan det stora flertalet av dess medlemmar knappast eller inte alls är skyddat mot den yttersta nöd. Detta tillstånd blir med varje dag allt mer förnuftsvidrigt och -- onödigt. Det måste avskaffas, det kan avskaffas.” Sagt av Friedrich Engels den 30 april 1881³⁾

144 år senare avskaffade arbetarna på Zanón i södra Argentina något. De gav sin skapelse ett utopiskt namn: Fabrik utan chef. Denna historia och denna förändring handlar om dessa arbetare och många andra.

---

² Dominique Méda, *El trabajo* [“Arbetet”, ö.a.], Gedisa Editorial

³ Förord av Friedrich Engels till Karl Marx' essä *Lönearbete och kapital*. I

Introducción de Federico Engels al ensayo de Carlos Marx *Trabajo asalariado y capital*, Editorial Ateneo.